

УДК 334.75

С.М. Ніколаєнко

асистент кафедри обліку і аудиту

Національний університет харчових технологій, м. Київ

Кластери молочної промисловості: передумови та ефективність функціонування

S. Nikolaienko

assistant of the department of accounting and auditing

The National University of Food Technologies, Kyiv

Clusters dairy industry: background and operational efficiency

Процеси глобалізації, що відбуваються економічному розвитку України обумовлюють необхідність розробки та впровадження нових методичних, методологічних та прикладних підходів щодо формування та функціонування кластерних утворень. З метою підвищення ефективності і галузі, і регіону, враховуючи особливості виробничо-господарської діяльності підприємств молочної промисловості, їх спрямованість на матеріально-технічну (сировинну) базу, доцільно визначити основні етапи та склад організаційної структури кластеру. Кластерні формування являють собою прийнятну структуру для розробки нових форм господарювання і передбачає перехід від прямого втручання органів державної влади до регулювання за допомогою опосередкованих стимулів. Автором визначені основні характеристики основних базових напрямків теорії управління економічним розвитком та чотири підходи до виявлення сутності стійкого розвитку економічних систем. Розроблена організаційна структура кластерного утворення молочної промисловості із обґрунтуванням

доцільності його створення. Формування кластеру молочної промисловості дозволить розвинути промисловий сектор на даній території та стати засобом прискороного розвитку всієї економічної системи.

Globalization occurring economic development of Ukraine necessitated the development and implementation of new teaching, methodological and applied approaches to the formation and operation of cluster formations. To increase the efficiency and industry and region, given the characteristics of the economic activities of the dairy industry, concentrating on logistics (raw) base, it is advisable to identify the main stages of the organizational structure and composition of the cluster. Cluster formation are acceptable framework for developing new forms of management and provides the transition from direct interference by public authority to regulation through indirect incentives. The author defines the main characteristics of the main areas of basic management theory and economic development of the four approaches to identify the nature of sustainable development of economic systems. Organizational structure of cluster formation dairy industry with rationale for its creation. Formation of cluster dairy industry will develop the industrial sector in the area and become a vehicle for accelerated development of the economic system.

Ключові слова: кластерні формування, економічний розвиток, молочна промисловість, локалізація, спеціалізація.

Key words: cluster formation, economic development, dairy industry, location, specialization.

Постановка проблеми. Молочна промисловість, яке є одним із лідерів харчової промисловості України, незважаючи на наявність ряду проблем, серед яких, в умовах невизначеності, можна виділити недостатність сировини в цілому, невідповідність її якості новітнім прогресивним технологіям, удорожчання ціни на енергоносії тощо. Це спонукає до побудови ефективної системи взаємозв'язків та взаємодії між виробниками сировини,

виробниками готової продукції, науково-дослідних, освітніх організацій та органів державної влади, що є передумовою розвитку кластерів.

Подолання низки існуючих проблем можливе за допомогою співпраці різних суб'єктів господарювання в кластерному утворенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями кластеризації цікавили багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких можна виділити М.Портера, М. Енрайта, Е. Фезера, Д.Рассела, П.Самуельсона, М.П.Войнаренка, В.П.Семиноженка, В.М. Геєця, І.В. Пилипенка Г.Б. Клейнера та багатьох інших. В своїх роботах авторами вивчені передумови утворення та розвитку кластерів, обґрунтований процес формування кластерів. Але при цьому багато питань потребують подальшого уточнення та розвитку.

Постановка завдання. Отже, вивчення особливостей та специфіки розвитку молочної промисловості, галузей та підприємств, з якими щоденно співпрацюють підприємства даної галузі, необхідно розробити організаційну структуру кластеру молочної промисловості.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації, що відбуваються економічному розвитку України обумовлюють необхідність розробки та впровадження нових методичних, методологічних та прикладних підходів щодо формування та функціонування кластерних утворень. Формування кластерів ґрунтується на певних базових напрямках теорії управління економічним розвитком територіальних систем (табл.1).

Такими напрямками можна вважати просторовий, структуроутворюючий, комплексний, точковий та стійкий розвиток.

Стійкий розвиток поєднує зміни в його складі та зміни в формах та методах управління таким розвитком. При цьому всі складові стійкого розвитку повинні розглядатися збалансовано, у певному взаємозв'язку та взаємоузгодженості між учасниками процесу.

Характеристика основних базових напрямків теорії управління економічним розвитком

№	Напрямок розвитку	Характеристика напрямку
1	2	3
1.	Просторовий напрямок	Базується на пошуку кращого розміщення виробництва та підприємств відносно джерел сировини, енергії, один одного, споживачів.
2.	Структуруючий напрямок	Є логічним продовженням попереднього напрямку та базується визначенні ролі управління спрямованого на формування оптимальної структури та розмірів виробництва.
3.	Комплексний розвиток	Базується на формуванні системного підходу до управління територіями на різних рівнях господарського розвитку та функціонального стану виробничих процесів в межах територіальних утворень.
4.	Точковий розвиток	Базується на формуванні вузько просторової організації виробництва як сукупності факторів просторового та загально регіонального напрямків
5.	Стійкий розвиток	Передбачає ефективне поєднання всіх чинників (природних, трудових, екологічних, культурологічних, прогностичних та інших), що дозволяють підвищити якість життя населення при максимальному врахуванні соціальних та екологічних наслідків господарських рішень, що приймаються. При цьому напрямку якісний розвиток економіки досягається мінімізацією рівня від'ємного та техногенного навантаження людини на навколишнє середовище.

Виділяються чотири підходи до виявлення сутності стійкого розвитку економічних систем (рис. 1).

Процес стійкого розвитку має постійний характер та передбачає стійкі збалансовані темпи перманентного зростання та розвитку суб'єкта господарювання в цілому на достатньо тривалий період часу. Цей процес передбачає розробку та реалізацію стратегії стійкого розвитку із врахуванням галузевих особливостей та особливостей ресурсного потенціалу. Але для реалізації такої стратегії необхідна чітка політика стратегічного управління стійким розвитком на основі кластерних принципів.

Рис.1. Основні підходи до визначення сутності стійкого розвитку економічних систем

Однією із умов ефективного розвитку підприємства, як суб'єкта господарювання, галузі та економіки в цілому є розробка та реалізація певної низки заходів, що спрямовані на ефективне використання всіх наявних та прихованих ресурсів, активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності тощо.

Кластерні формування являють собою прийнятну структуру для розробки нових форм господарювання і передбачає перехід від прямого втручання органів державної влади до регулювання за допомогою опосередкованих стимулів [1].

Кластерні утворення відносяться до складних організаційних соціально-економічних систем, що в процесі своєї діяльності проводять обмін продукцією, енергією та інформацією, як всередині системи, так і із зовнішнім середовищем. Тому стійкий розвиток такого утворення необхідно розглядати з позицій стійкості системи, тобто її спроможності відновлювати свій початковий стан після будь-якої події, що спричиняє відхилення параметрів системи від номінального значення [1].

Метою створення кластерів є забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності кінцевого продукту виробничої

діяльності його членів на ринках [1]. Формування кластерних утворень є результатом зацікавленості його учасників в посиленні своїх конкурентних переваг, отриманні максимального прибутку від співпраці та спрямоване на вивчення умов їх функціонування у взаємозв'язку та взаємозалежності.

Так формування кластерних утворень окреслює дослідження факторів впливу на їх формування, методів впливу та оцінки функціонування кластерів при вивченні організаційних форм потенційних учасників кластеру.

Розробка механізму функціонування кластерних структур передбачає врахування ряду підходів соціально-економічного розвитку. В першу чергу, необхідно забезпечити територіальну єдність через збалансованість соціального та економічного розвитку як регіонів, так і галузей. Така єдність сприятиме розвитку та підвищенню їх конкурентоспроможності.

З метою підвищення ефективності і галузі, і регіону, враховуючи особливості виробничо-господарської діяльності підприємств молочної промисловості, їх спрямованість на матеріально-технічну (сировинну) базу, доцільно визначити основні етапи та склад організаційної структури кластеру. Етапи формування кластеру молочної промисловості враховують всі етапи життєвого циклу кластеру [5].

При оцінці можливості формування та розвитку кластеру доцільно використовувати сучасні методи дослідження, такі як STEP, SWOT-аналіз. Також визначення доцільності та можливості створення кластерного формування ґрунтується на застосування методів експертної оцінки, розрахунку коефіцієнтів локалізації, спеціалізації тощо.

Розроблення програми реалізації кластерних проектів передбачає застосування формалізованої оцінки прийнятих критеріїв, що базуються на використанні евристичних методичних прийомів, методів дискримінантного аналізу із врахуванням особливостей різних кластерних методів, специфічних вимог до відбору даних та ознак побудови кластерної структури, галузевих та територіальних особливостей, особливостей матеріально-технічного забезпечення та споживання кінцевого продукту.

При формуванні організаційної структури кластеру молочної промисловості враховуються комерційні, виробничі, ринкові, екологічні, структурні, технологічні критерії відбору, що задаються на підставі переваг кластерного формування [3].

Створення кластеру молочної промисловості передбачає проведення ретельного аналізу стану підприємств (потенційних учасників кластеру), галузі та регіону. До проведення аналізу необхідно залучити представників урядових, бізнес- та громадських організацій.

Кластерне формування молочної промисловості поєднує групи виробників, покупців та постачальників, які функціонують у взаємозв'язку із державними установами, асоціаціями, фінансовими та бізнес-послугами, інформаційними та комунікаційними технологіями та інфраструктурою по розвитку людських ресурсів (рис. 2).

До складу кластерного формування молочної промисловості, крім традиційних структурних складових, ми пропонуємо включити також органи регіональної та виконавчої влади. В складі цієї структури особливу увагу слід приділити функціям та ролі Державної ветеринарної та фіто-санітарної та Державної фіскальної служб України. Визначаються вимоги до молокопереробних підприємств та господарств з утримання ВРХ на відповідність європейському законодавству та перетин їх інтересів. Спільність інтересів цих учасників кластерної структури відзначається в блоках із зберігання та транспортування сировини та готової продукції, вимогах до якості сировини, маркування та пакування кінцевої продукції тощо[4].

Особливу увагу також приділяється наявності наукових та освітніх закладів, що дозволять забезпечити формування висококваліфікованими трудовими ресурсами. Підготовка кадрів, рівень їх кваліфікації повинні відповідати вимогам щодо отриманих знань, виробничого процесу. Останнім часом уряд взяв курс на популяризацію технічних, технологічних та аграрних спеціальностей.

Рис.2. Організаційна структура кластеру молочної промисловості

Але дана популяризація зафіксована на папері і не має практичного підкріплення. Адже після отримання відповідної спеціальності молоді спеціалісти не мають можливості реалізувати свої навички. Навчальні заклади (II рівня акредитації, коледжі) мають слабку матеріальну базу, неналежне проходження практики, адже занепад сільського господарства призвів до тотального скорочення сільських господарств, які є базами для проходження практики, а приватний сектор підприємств, що працюють в галузі сільського господарства, не бажають брати студентів) [3].

Ветеринарна медицина також набуває популяризації, але все більше спрямована на свійських тварин. В Україні існує певна кількість наявних ВНЗ та коледжів, які готують спеціалістів відповідного профілю. До них можна віднести НУХТ, Аграрний університет, Немішаєвський агротехнічний коледж (Київська область) Білоцерківський національний аграрний університет (БДУ), Сумський національний аграрний університет та його коледжі, Глухівський агротехнічний інститут, Охтирський коледж, Маловисторопський коледж, Роменський коледж, Путивельський коледж та інші.

Отже, основним призначеннями освітніх організацій є підготовка фахівців зі спеціальностей, що на даний момент потрібні різним учасникам кластерного формування, формування навчального процесу (визначення дисциплін) згідно із їх потребами, можливість проходження практики на підприємствах-учасниках кластерного об'єднання, навчання за замовленням організацій-учасників кластеру, працевлаштування випускників навчальних закладів, взаємозв'язок навчальних процесів освітніх закладів різних рівнів тощо[2].

Розвиток молочного кластеру передбачає на базі цих установ створення інноваційного центру, як важливої складової кластерного утворення. Інноваційний центр повинен мати тісні зв'язки із усіма науковими та освітніми закладами. В залежності від потреб кластерного утворення, галузі та економіки в цілому, досягнень науково-технічного прогресу та їх

відповідності потребам виробничого процесу мають формуватися напрямки та програми навчання освітніх закладів різних рівнів.

Велика роль в кластерному об'єднанні молочної промисловості приділяється обслуговуючим господарствам. До їх складу необхідно включити фірми та організації по наданню аудиторських та бухгалтерських послуг, підприємства, що надають поліграфічні послуги, рекрутингові агентства, аутсорсингові та PR-компанії. Зв'язок цих організацій повинен вивчатися як всередині цієї групи, так і між іншими підприємствами-учасниками кластеру. Доцільно велику увагу приділити взаємозв'язку PR-компаній із переробними підприємствами, споживачами кінцевої продукції, туристично-рекреаційним кластером з метою оптимізації співпраці між ними, підвищення ефективності роботи кожного учасника кластерного утворення та кластеру в цілому [3].

Виявлення існуючих та відсутніх елементів кластеру дозволяє встановити склад інфраструктури, що сприятиме ефективному функціонуванню кластера, вивчити взаємозв'язки між різноманітними елементами інфраструктури, визначити їх взаємозалежність один від одного та від зовнішніх факторів господарської діяльності.

Взаємодію між учасниками кластеру можна поділити на:

- інформаційну;
- фінансову;
- операційну;
- організаційну (адміністративну).

При цьому неможливо визначити притаманність того чи іншого виду зв'язку між окремим структурними елементами кластеру.

Отже, сформований кластер молочної промисловості буде функціонувати та створювати сприятливі умови для ефективної діяльності всіх його учасників. Такими позитивними наслідками створення кластерного об'єднання є:

- тісний взаємозв'язок між учасниками кластеру;

- формування здорового конкурентного середовища;
- відкритий доступ до новітніх технологій; активізація інноваційної активності;
- наявність попиту на кінцевий продукт виробничо-господарської діяльності підприємства-лідера та на продукцію споріднених підприємств, що забезпечують виробництво сировиною, обладнанням, устаткуванням, технологіями тощо;
- розвиток інфраструктури;
- низькі бар'єри входу на ринок;
- налагоджені контакти з постачальниками та споживачами;
- підвищення інвестиційної привабливості регіону та/або галузі (підприємства);
- стимулювання до створення та виникнення нових господарських одиниць;
- створення нових робочих місць;
- підвищення кваліфікації працівників тощо.

В процесі формування кластерних утворень вирішується ряд завдань, а саме:

- вільний та/або зручний доступ до ресурсів;
- доступ до новітніх технологій та можливість їх реалізації;
- розробка та впровадження нових проектів спрямованих на збільшення активів, оновлення основних засобів;
- фінансування проектів при відповідному притоку інвестиційних ресурсів;
- збільшення можливостей кооперації;
- підвищення зайнятості населення та підвищення його кваліфікаційного рівня;
- отримання нових контрактів та стабілізація заказів;
- підвищення конкурентоспроможності кластерного утворення в цілому та кожного його члена окремо;

- підвищення рейтингу регіону [5].

Вирішення цих завдань дозволить досягти певного рівня конкурентоспроможності на макро-, мезо- та мікрорівнях економіки, стимулювати всі види економічної діяльності, сприяти інноваційному розвитку та забезпеченню їх взаємодії в системі та окремих учасників, розробити та реалізувати програми розвитку та загальнодержавну політику.

Висновки. Таким чином, формування кластеру молочної промисловості дозволить розвинути промисловий сектор на даній території та стати засобом прискореного розвитку всієї економічної системи.

Перспективи кластерної організації формуються в залежності від наявних та потенційних макроекономічних тенденцій в економіці, галузі, що переважають на даній території сегментів виробництва та існуючих категорій споживачів.

Формування кластерів в Україні – це новітній шлях перебудови економіки для виходу на новий рівень світових господарських відносин, оскільки найбільш перспективним методом підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів країни є продукування та оперативне впровадження інновацій.

Література

1. Федун, І.Л. Методологічні підходи до формування кластерної моделі підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві /І. Л. Федун // Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету «Наука й економіка». - 2013. - № 3 (31). - С. 127-132.
2. Войнаренко, М.П. Кластери в економіці: аналіз теорії і практики : монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 220 с.
3. Соколенко С. І. Виробничі системи глобалізації: Мережі. Альянси. Партнерства. Кластери: Український контекст / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 645 с.

4. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер; Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.

5. Ферова, И.С. Подходы к формированию и оценке эффективности экономических кластеров / И.С. Ферова // Научный и общественно-просветительский журнал «Инициативы XXI века». [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.ini21.ru/arhiv/2-10/908.php>

References

1. Fedun, I.L. (2013) “Methodological approaches to the formation of the cluster model innovation and increase investment activity in agricultural production”, *Naukovo-teoretychnyj zhurnal Khmel'nyts'koho ekonomichnoho universytetu «Nauka j ekonomika»*, vol. № 3 (31), pp. 127-132.

2. Voynarenko M.P. (2008) *Klastery v ekonomitsi: analiz teorii i praktyky* [Clusters in the economy: analysis of theory and practice], Khmel'nitsky National University, Khmel'nitsky, Ukraine.

3. Sokolenko S. I. (2002) *Vyrobnychi systemy hlobalizatsii: Merezhi. Al'iansy. Partnerstva. Klastery: Ukrains'kyj kontekst* [The production system of globalization: Networks. Alliances. Partnerships. Clusters: Ukrainian context], Lohos, Kyiv, Ukraine.

4. Porter, M. (2005), *Konkurentnaia stratehiia: Metodyka analiza otraslej y konkurentov* [Konkurentnaia strategiia: Metodika analiza otraslei i konkurentov], Alpina Biznes Buks, Moskva, Rossyia.

5. Ferova, I.S. (2010) “Approaches to the formation and evaluation of economic clusters”, *Nauchnyj i obshhestvenno-prosvetitel'skij zhurnal «Iniciativy XXI veka»* available at: URL: <http://www.ini21.ru/arhiv/2-10/908.php>